
Charles J. Fillmore: Esetnyelvtan és keretszemantika

— Kalivoda Ágnes —
2018. 10. 07.

Charles J. Fillmore (1929 – 2014)

Fő kutatási területei:

- szintaxis
- lexikális szemantika
- számítógépes lexikográfia

A nevéhez fűződő legfontosabb fogalmak:

- esetnyelvtan (*case grammar*)
- keretszemantika (*frame semantics*)
- FrameNet

Esetnyelvtan

Felhasznált irodalom: Jurafsky (2014), Fillmore (1968), Mazarweh (2009)

Bevezető

- az esetnyelvtan középpontjában az ige és a hozzá tartozó mélyesetek állnak
- előzmény: Lucien Tesnière: *Éléments de Syntaxe Structurale* (1959) → Fillmore emiatt kezdett érdeklődni az argumentum-szerkezet iránt
- egy esemény résztvevői hogyan jelennek meg szintaktikailag?

*Feri kinyitja **a kulccsal** az ajtót*

***a kulcs** kinyitja az ajtót*

→ más esetragot kap a *kulcs*, de a szerepe az eseményben ettől még változatlan

Mélyszerkezet vs. felszíni szerkezet

Az alapötlet régóta megvan (ld. Panini, Humboldt), de Chomsky (1965) tette közismertté.

Mélyszerkezet:

- a mondat megvalósulása előtti mögöttes szerkezet
- tartalmazza a szükséges lexémákat és megadja ezek grammatikai viszonyait egymáshoz
- két összetevő:
 - *propozíció*: igék, főnevek, és ezek kapcsolatainak halmaza
 - *modalitás*: tagadás, igeidő, igemód, aspektus

Mélyszerkezet vs. felszíni szerkezet

Az újdonság, amit Fillmore bevezet: a propozíció egy igéből és ennek egy vagy több esetvonzatából áll.

Újraíró szabályok:

$$S \rightarrow M + P$$

$$P \rightarrow V + C_1 + \dots + C_n$$

$$C \rightarrow K + NP$$

Felszíni szerkezet:

Megkapjuk, ha a szükséges lexémákat behelyettesítjük a fenti szabályokba, és ezeket a megfelelő sorrendben alkalmazzuk.

A különféle mélyesetek

- a mélyesetek szerkezeti pozíciók
- az ige határozza meg őket a mondatban
- speciális szemantikai szerepük vannak (ki, mit, mikor, kivel...)

Fillmore törekvése a szemantikai esetrendszerrel kapcsolatban:

- univerzális legyen
- a lehető legkevesebb elemből álljon

A *The Case for Case*-ben 6 esetet dolgoz ki, de tudja, hogy ez jó eséllyel nem lesz elég.

Agentive (A)

~ ágens

- a cselekvés szándékos elkövetője
- általában élő, vagy élőként felfogható (pl. egy robot, az OTP bank)

***János** felmászott a fára.*

*The tea is drunken **by John**.*

Instrumental (I)

~ eszköz

- aminek segítségével a cselekvés végrehajtódik
- általában élettelen szereplő

*A **kulcs** nyitja a zárat.*

*János **a kulccsal** nyitja a zárat.*

Dative (D)

~ páciens/recipiens

- az a szereplő, akivel valami történik a cselekvés során
- “elszenvedő”, részéről a cselekvés nem szándékos
- *“the case of the animate being affected by the state or action identified by the verb”*

*János adott egy pofont **Ferinek**.*

*Feri megölte **Jánost**.*

Factitive (F)

~ **rezultatív**

a cselekvés eredményeként előálló állapot
vagy létrejövő dolog

*János hajtogatott **egy repülőt.***

*Mari festett **egy képet.***

Locative (L)

~ lokatív/path

- a hely, ahol történik valami, vagy a cselekvés iránya
- Fillmore a mélyszerkezetben nem tesz különbséget lokatív és direkcionális között, szerinte ez csak felszíni különbség
- a két eset komplementáris disztribúcióban van egymással

*Mari **koncerten** van.*

*Mari **koncertre** megy.*

Objective (0)

~ **théma/páciens**

- “minden más” kategória
- a lexikális vonzatok is ide tartoznak
- beágyazott tagmondatként is megjelenhet (*érdekes, **hogy...***)
- szemantikailag a legsemlegesebb eset

Anya főzi **a krumplit**.

A történet igaz.

Mari fél **a pókoktól**.

Kiegészítő megjegyzések

- nincs 1-1 megfelelés a mélyesetek és a felszíni esetek között (tehát az ágens nem mindig alany, és fordítva)
- minden felszíni eset csak egyszer fordul elő egy egyszerű mondatban
- ha mégsem ezt látjuk, akkor
 - a) több mélyeset érintett
 - b) a mondat összetett

Esetkeretek igékre (*case frames*)

Esetkeret:

- esetek tömbje (*array*), amelybe beilleszthető a központi ige
→ leírható a mondat propozicionális tartalma
- a *The Case for Case*-ben minden keretnek 1-3 esete van, de Fillmore nem zárja ki a több eset lehetőségét
- mentális lexikont kapunk, ha minden igét összekötünk a lehetséges esetkereteivel

Esetkeretek igékre (*case frames*)

Fillmore példája az *open* (kinyit):

[___ O] pl. *A kapu kinyílt.*

[___ O + A] pl. *Feri kinyitotta a kaput.*

[___ O + I] pl. *A szél kinyitotta a kaput.*

[___ O + I + A] pl. *Feri a kulcsával kinyitotta a kaput.*

A reprezentáció tömöríthető:

+ [___ O (I) (A)]

+: ha egy "kerethalmaz" elfogad egy bizonyos lexikális elemet

A főnevek osztályozása

- minden főnevet el kell látni szemantikai jegyekkel, mert bizonyos esetek bizonyos jegyekkel rendelkező főneveket várnak
- pl. az ágens szerepre alkalmas főnévnek van [+animate] jegye, a lokatívra alkalmasnak [+locative], stb.
- ha egy főnév alkalmatlan valamilyen szerepre, akkor -, pl. absztrakt főnevek [-locative]

Alanyválasztó szabály *(subject selection rule)*

- azt mondja meg, hogy melyik mélyeset tölti be várhatóan a szintaktikai alany szerepét - *jelöletlen eset*
- egyszerű cselekvő (*active voice*-os) mondatokra alkalmazza

```
if A exists:  
    subject = A
```

```
elif I exists:  
    subject = I
```

```
else:  
    subject = 0
```

Fő probléma: az egyetértés hiánya az eseteket illetően

“Ha két nyelvész mindenben egyetértene, az egyik felesleges lenne.”

(Mádl Péter)

Például:

A villám belecsapott a fába.

→ Mi a villám?

AG, mert a villám saját ereje?

INS, mert a villám által ég le a fa?

NATAG, mert csinál valamit,

de nem szándékosan?

További probléma:

vannak elég nehéz igék, pl. **kell** vkinek vmi

Alternatív esetek

(Novák & Novák projekt)

CHAR	jellemezett	<i>A szaktudás előnyt jelent.</i>
ATTR	attribútum	<i>A szaktudás előnyt jelent.</i>
AGPAT	ágens és páciens	<i>Feri levágatta a haját.</i>
FUTPAT	jövőbeli páciens	<i>Ferinek kinéz egy pofon.</i>
PATDST	páciens-célpont	<i>Józsika a falra kente a főzeléket.</i>
CONT	tartalom	<i>A főnök ismertette a tervet.</i>
MOD	mód	<i>A macska ügyesen felmászott a fára.</i>
ASPECT	tekintet	<i>A miniszterelnök nem áll rosszul anyagilag.</i>

22 eset, 3 “prefixum”: CO-, MV-, MVL-

KERETSZEMANTIKA

Felhasznált irodalom: Jurafsky (2014), Fillmore (1977), Hamm (2007)

Bevezető

- a szemantikai reprezentáció olyan modellje, ahol megadjuk a keretét (*frame-jét*) egy-egy szónak, kvázi a szituációs háttérrel
- *“Meanings are relativized to scenes.”*
- egy szituáció (pl. vásárlás) szavai hálózatban vannak, ha az egyiket halljuk, aktiválódik az egész jelenet, így a kapcsolódó szavak is
- az esetkeret nem fedi le egy szituáció minden releváns aspektusát, hanem egy bizonyos részletét (a perspektíva változik)

Keret (*frame*)

Egy szituáció résztvevői és a hozzá tartozó igék, amelyek 1-1 perspektívából mutatják a szituációt.

Példa: az “üzletelés” (*commercial transaction*) kerete:

IGE	VEVŐ	TERMÉK	ELADÓ	VALUTA	(HELY)
vesz	vki	vmit	vkitől	vmiért	vhol
elad	vkinek	vmit	vki	vmiért	vhol
kerül	vkinek	vmi		vmibe	vhol
költ	vki	vmire		vmit	vhol

Egyéb fontos fogalmak

Prototípus (*prototype*):

a keretek prototipikus leírásai különféle jeleneteknek
a keretek hierarchiába rendezhetők, ld.

<https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/FrameGrapher>

Jellemzés (*profiling*):

amikor két szó egy adott keret két különböző részét emeli ki

Pl. *rob* 'meglop' és *steal* 'lop'

meglop {**tolvaj** **célszemély** érték}

lop {**tolvaj** **célszemély** **érték**}

Hivatkozások

Fillmore, C. J. (1968): The case for case. In E. Bach, & R. T. Harms (Eds.), *Universals in linguistic theory*. NY: Holt, Rinehart, and Winston. pp. 1-88.

Fillmore, Charles J. (1977): The Case for Case Reopened. *Syntax and Semantics, Volume 8, Grammatical Relations*. Academic Press Inc. pp. 59-81.

Hamm, Fritz (2007): *Frame Semantics*. Jegyzet.

Elérhető: https://www.uni-stuttgart.de/linguistik/sfb732/files/hamm_framesemantics.pdf

Jurafsky, Dan (2014): Obituary: Charles J. Fillmore. In: *Computational Linguistics, Volume 40, Issue 3*. USA: MIT Press. pp. 725-731.

Mazarweh, Samir (2009): *Fillmore Case Grammar. Introduction to the Theory*. Szemináriumi beadandó. Elérhető:

<https://www.amazon.com/Fillmore-Case-Grammar-Introduction-Theory-ebook/dp/B00BSC5AZ4>